

MEVLÂNA'NIN MANA TOPLUMUNDA BEŞERÎ MÜNASEBETLER

Ejder OKUMUŞ*

Özet

İslam düşünürü Mevlâna Celâleddin-i Rûmî (1207-1273), toplumsal hayata, beşerî ve toplumsal münasebetlere büyük önem verir. Bu husus, Mesnevî'si başta olmak üzere eserlerinde açıkça görülebilir. Bu çerçevede insan, toplum ve topluluk gibi kavram ve varlıklar, Mevlâna'nın ele aldığı konular içinde ağırlıklı bir yere sahiptirler. Toplum kavramına yüklediği anlam, beşerî münasebetlere dair tespit ve yaklaşımları, toplumsal bilinç hakkında getirdiği açıklama, birey-toplum ilişkisinde birey ile toplumun sahip olduğu boyutlarla ilgili olarak ortaya koyduğu değerlendirme, birlik olma ve bütünleşmeye getirdiği yorum, toplumsal tabakalar için yaptığı tipoloji ve çözümleme, yöneticiler, yönetilenler ve âlimler üzerine yaptığı işlevsel izah, çeşitli hususlara getirdiği sembolik yorumlar, dinin toplumsal boyutları ve dinin toplumla ilişkileri üzerine serdettiği yaklaşımlar, Mevlâna'nın toplumsal konulara verdiği önemi göstermektedir. Mevlâna'nın bu konular çerçevesinde ortaya attığı mana toplumu ve bu toplumda insanlar arasındaki münasebetler kapsamında yaptığı izahlar, çalışmalarında mühim bir yer tutar. Bu çalışmada yazar, Mevlâna'nın Mesnevî adlı eserinde ele aldığı mana toplumunda beşerî münasebetlere yaklaşımı sosyolojik bir perspektifle anlamayı ve yorumlamayı amaçlamaktadır. Yazar, bu bağlamda sosyoloji alanına katkı sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar kelimeler: Mevlâna, İslam, insan, mana toplumu, beşerî münasebet.

THE HUMAN RELATIONS IN MAWLANA'S SOCIETY OF MEANING

Abstract

Mawlana Jalaluddin al-Rumi (1207-1273), an Islamic thinker, gives a big importance to social life and human and social relations. This issue can be seen clearly in his works, especially in his *Masnavi*. Within this framework, concepts and beings such as human, society and community have a dominant place in the subjects that Mevlâna deals with. The meaning he attaches to the concept of society, the determinations and approaches about human relations, the explanation he provides about social consciousness, the interpretation related to the dimensions of individual and society in individual-society relations, the interpretation he brings to unity and integration, his typology and analysis for social strata, the functional explanations he makes on rulers, ruled people and the scholars, his symbolic comments on various issues, the approaches he presents on the social dimensions of religion and the relations of religion with society show the importance that Mawlana gives to social issues. The society of meaning that Mevlâna puts forward within the framework of these issues and his explanations within the context of the relations between people in this society have an important place in his works. In this study, the author aims to understand and interpret with a sociological perspective the approach to human relations in the society of meaning which Mawlana handles in his work, *Masnavi*. He aims to contribute to the field of sociology in this context, too.

Key words: Mawlana, Islam, human, society of meaning, human relation.

Giriş

Beşerî münasebetler, aslında geleneksel İslam toplumunun dilinde âdâb-ı muâşeret kavramına göndermede bulunur. Beşerî münasebetlerle toplumsal hayatta insanların birbirleriyle ilişkilerinin insan ortak paydası altında keyfiyet ve kemiyeti kastedilmektedir. Beşerî münasebetlerde ilke ve kurallar da âdâb-ı muâşeretin ifade ettiği anlamda insanlar arasındaki adab, kaide ve usulü ifade etmektedir.

Beşerî münasebetler, esasen sosyolojinin temel konularından biri, hatta en temele inilecek olursa birincil konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyoloji bilimi, son tahlilde toplumsal etkileşimi ve dolayısıyla beşerî münasebetleri kendisine konu edinmektedir. Bu bakımdan sosyologların araştırdıkları konular, hep beşerî münasebetler ekseninde yer almaktadır. Beşerî münasebetler, İslam fikhının da önemli konularındandır. İslam fikhında beşerî münasebetler altında insan ilişkilerine ve toplumsal münasebetler adabına dair birçok husus ehemmiyetle ele alınır.

* Prof. Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, ejder.okumus@asbu.edu.tr ORCID: 0000-0003-1337-3255.

Bu çalışmada araştırmacı beşerî münasebetleri, sosyologların yaklaşımıyla değil, İslam düşünürü Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî'nin (1207-1273) yaklaşımıyla bir tür sosyolojik okuma yaparak ele almakta, anlamaya çalışmaktadır. Denilebilir ki Mevlâna, toplumsal hayata, beşerî ve toplumsal münasebetlere büyük önem veren bir düşünürdür. Mevlâna'nın bu yönü, başta Mesnevî olmak üzere bütün eserlerinde görülmektedir. Bu çerçevede insan, toplum ve topluluk gibi kavram ve varlıklar, Mevlâna'nın ele aldığı konular içinde ağırlıklı bir yere sahiptirler.

Toplum kavramına atfettiği mâna, beşerî münasebetlerle ilgili tespit, tasvir, öneri ve yaklaşımları, toplumsal bilinç hakkındaki izah biçimi, birey-toplum ilişkisinde birey ve toplumun sahip olduğu boyutlarla ilgili değerlendirmeleri, toplum olma, topluluk, birlik olma, kardeşlik ve bütünleşmeye dair yorumları, toplumsal tabakalara ait tipoloji ve çözümlemeleri, yönetici, yönetilen ve âlimler üzerine işlevsel izahları, çeşitli hususlara dair sembolik anlamlandırmaları, dinin toplumsal boyutları ve dinin toplumla ilişkileri üzerine yaklaşımları, Mevlâna'nın toplumsal konuları ehemmiyetle ele alışını ortaya koyması bakımından önemlidir. Mevlâna'nın bu konular çerçevesinde ortaya attığı mâna toplumu ve bu toplumda insanlar arasındaki münasebetler kapsamında yaptığı izahlar, eserlerinde geniş bir yer tutar. Bu çalışmada yazar, Mevlâna'nın Mesnevî adlı eserinde ele aldığı mâna toplumunda beşerî münasebetlere yaklaşımı sosyolojik bir perspektifle anlamayı ve yorumlamayı amaçlamaktadır. Yazar, bu bağlamda sosyoloji alanına katkı sunmayı hedeflemektedir.

Araştırmacı, çalışmada birincil kaynak olarak Mesnevî'ye başvurmakla birlikte Mevlâna'nın diğer eserlerine ve Mevlâna ile ilgili çalışmalara da başvurmuştur.

İnsanın Değeri

İslam'da insan çok yüksek düzeyde bir değere sahiptir. Kur'an ve hadisler ile Hz. Peygamber'in insanlara davranışında bu açıkça görülür¹. Bir Müslüman düşünür olarak Mevlâna'nın düşünce dünyasında da doğal olarak insanın değeri çok büyüktür. Delillendirmelerinde Kur'an ve hadislere dayanan Mevlâna'ya göre insan, kâinatın en birincil varlığı, görünüşte küçük âlem, fakat manada büyük âlemdir:

پس به صورت, عالم صغری توئی
پس به معنی, عالم کبری توئی
Sen görünüşte küçük âlemsin.
Fakat manaca büyük âlemsin².

Bir yerde de Mevlâna, insanın değeri hakkında şöyle demektedir:

آدم اسطرلاب اوصاف علوست
وصف آدم مظهر آیات اوست
İnsan, yücelik vasıflarının usturlabıdır
İnsanın vasfı O'nun ayetlerinin mazharıdır³.

Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî, Fîhi Mâ-Fîh kitabında da insanı usturlab ile tarif etmeye çalışır:

İnsan Tanrı usturlabıdır, fakat usturlabı bilmek için müneccim gerek. Tere satan da yahut bakkalda da usturlap bulunabilir, fakat ondan ne fayda görür, usturlupla göklerin hallerini, dönüşlerini, burçları, tesirlerini, inkılâpları, bunlardan başka daha birçok şeyleri ne bilir ki? Şu hâlde usturlap müneccime fayda verir. "*Kendini bilen rabbini bilir.*" Usturlap, nasıl göklerin hallerini gösteren bir aynaysa "*And olsun ki Âdemoğullarını ululadı*"⁴ diye anılan insanın varlığı da Tanrı usturlabıdır. Ulu Tanrı, onu, kendisini bilen, anlayan bir yaratık olarak yarattığından insan, kendi varlığının usurlabından Tanrı tecellisini, neliksiz niteliksiz güzelliği, soluktan- soluğa, bakıştan-bakışa görür, seyreder; o güzellik bu aynadan hiç mi hiç ayrılmaz. Üstün ve yüce Tanrının öylesine kulları vardır ki onlar, hikmet, bilgi ve anlayış, ululuklar elbiselerini giyinirler. Halkta onları görececek görüş yoktur amma onlar, pek kıskanç olduklarından bu elbiseleri giyerler de kendilerini gizlerler. Hani Mütenebbî,

¹ M. Abdullah Draz, *İslâm'ın İnsana Verdiği Değer*, (çev. Nureddin Demir), İstanbul 1983.

² Mevlâna, *Mesnevî ve Şerhi*, (çev. Abdülbâki Gölpınarlı), VI, İstanbul 1985, s.85.

³ Mevlâna, *Mesnevî ve Şerhi*, s.471.

⁴ İsrâ 17/70.

Kadınlar ipekli elbiseleri süslenmek için değil, güzelliklerini korumak için giyindiler der ya tıpkı onun gibi işte⁵.

Anlaşılabilirdi üzere Mevlâna, insanı usturlab benzetmesiyle de değeri çok yüksek bir varlık olarak nitelendirmekte ve bu yaklaşımını da İsrâ 17/70 ile delillendirmektedir⁶.

Mana Toplumu

Mevlâna, *mana toplumu* yaklaşımıyla toplumun kendine özgü bir yapısı olduğu görüşünü öne çıkarmaktadır. Mevlâna'nın suret, mana ve mana toplumu ile ilgili ifadelerinden toplumu, bireylerin tek tek matematiksel toplamından ibaret görmediği anlaşılmaktadır. Bu bakış açısına göre toplum yalnızca bireylerin sûretlerinin yanyana bir araya gelmesiyle gerçeklik kazanmaz. Topluma toplum niteliği veren, toplumu toplum kılan, suret değil mana ve ruhtur⁷.

Celaleddin Rumî'nin mânâ toplumunun anlaşılması için onun sûret ve mânâ kavramlarına verdiği anlama bakmak, konunun anlaşılması açısından işlevsel olabilir. Mevlâna, *Mesnevî*'de birden fazla yerde "sûret"ten ve onun zıddı olarak kullandığı "mana"dan bahsetmekle mana ve suret konusuna ne kadar önem verdiğini ortaya koymuş olmaktadır.

Mevlâna insana, insan davranışlarına, topluma, eşyaya ve olaylara suretleri ve manaları bakımından yaklaşmaktadır. Asıl olanın suret değil, mana olduğunu, hatta sureti suret yapanın da mana olduğunu savunmakta;⁸ insanı insan yapan şeyin suret değil, mana olduğunu belirtmektedir:

گر به صورت، آدمی انسان بُدی
احمد و بو جهل، خود یکسان بُدی

İnsan (âdem), suret ile insan olsaydı, Ahmed ile Ebu Cehil bir olurdu⁹.

Rûmî'nin suret-mana karşıtlığı üzerine yaklaşımı, şu beyitlerinden nispeten daha genişçe görülebilir:

Manaya karşı suret, pek zayıftır; göğü baş aşağı eden, ondaki manadır¹⁰. Bil ki görünen suret yok olur, mana âlemdir ebedi olarak kalan niceye bir testinin suretiyle oyalanıp duracaksın? Bırak testinin suretini, suyu ara. Suretini gördün, manasından haberin bile yok. Akıllıysan sedefteki inciye bul¹¹. İnsan, atla bir soydan olur mu? Adamın ata olan sevgisi, öne geçmek içindir. Suretler için bu kadar zahmet çekme. Suret baş ağrısı olmaksızın manayı elde et¹².

Mevlâna eserinde mananın asıl amacı ve cevheri ifade ettiğini, bir konuda "niçin?" sorusunu sorarak manaya ulaşılabileceğini söylemektedir:

Hiçbir bağ (bağlantı) yoktur ki yalnız o bağ için bağlansın, o bağlantı, bir kâr elde etmek içindir. Dikkat edersen görürsün ki hiçbir münkirin inkârı, sırf inkâr için değildir... Hasedinden düşmanı kahretmek yahut üstünlük elde etmek, kendini göstermek içindir. O üstünlük isteği de başka bir tamahlardır, manalar olmaksızın suretlerin bir tadı olmaz. İşte onun için "Neden bunu yapıyorsun?" diye sorarsın... Çünkü suretler zeytin yağıdır, mana ise ışık. Değilse bu "Niçin" sözü ne sebeple? Çünkü suret, ancak o suret içinse, bu soru niçin? Bu "Niçin" diye sormak, bir şey öğrenmek, bir fayda elde etmek içindir; bundan başka bir sûretle niçin diye sormak kötüdür. A emin kişi, niçin fayda arıyorsun? Bunun faydası ancak budur, bundan başka bir şey değildir. Gök ehliyle yer ehlinin suretleri, ancak bu suretler içinse bunlarda bir hikmet yoktur ki! Peki ama bir hüküm ve hikmet sahibi yoksa bu nizam nedir? Bir hikmet sahibi varsa işi nasıl boş

⁵ *Fihi Ma Fih*

⁶ Bk. Erdal Başkan, *Düşünceye Gelmeyen Tanrı Sorunu ve Mevlâna*, Van 2005, s.143.

⁷ Ejder Okumuş, "13. Yüzyıldan 21. Yüzyıla: Mevlâna'nın Mânâ Toplumundan Çağdaş Topluma Sosyolojik Yansımalar", *Marişe Dini Araştırmalar Dergisi*, XIV/2 (2014), s.123-136.

⁸ Adnan Karaismailoğlu, *Mevlâna'nın Gözüyle İnsan ve Toplum*, Ankara 2011, s.123-134.

⁹ Mevlâna, *Mesnevî ve Şerhi*, I, s.244.

¹⁰ Mevlâna, *Mesnevî ve Şerhi*, I, s.554.

¹¹ Mevlâna, *Mesnevî ve Şerhi*, II, s.168.

¹² Mevlâna, *Mesnevî ve Şerhi*, V, s.605.

ve abes olabilir? Doğru, yanlış, bir maksadı yokken hiçbir kimse ne hamama bir resim yapar ne bir yeri boyar!¹³.

Bu ve benzeri beyitlerde Mevlâna, sureti, yani şekli, dışı, dışsal olanı, mana ile; öz ve iç ile açıklamakta manaya birincil konum atfetmektedir. İşte Mevlâna insan ve topluma da bu bakış açısıyla yaklaşmakta, bir amaç, hedef, mana ve öz temelinde hareket etmeyen, anlamlı bir topluluk oluşturmayan, mana ekseninde bir araya gelmeyen kişilerin toplamı, sayısal biraradılığı, suretten, şekilden, sayılardan başka bir anlama gelmez. Bir mana etrafında birleşmeyen bireylerin oluşturduğu birliktelik veya topluluk, bir sürüden farksızdır¹⁴. (Okumuş 2014). Mevlâna, Mesnevî’de¹⁵, tek bir kişinin bir kaledeki topluluğa karşı nasıl üstün geldiğini anlattıktan sonra üstün gelmenin nasıl gerçekleştiğini şöyle açıklamaktadır:

Tanrı kudreti, ona öyle bir ordu vermiş ki tek başına bir topluma saldırıyor. Gözüm, o eri görünce sayı çokluğu gözümden düştü. Yıldızlar çoksa da güneş birdir ve bütün yıldızlar da onun önünde darmadağın olur, görünmezler. Binlerce fare baş kaldırsa kedi ne korkar ne çekinir. Nasıl olur da fareler, toplanıp kedinin karşısına çıkarlar? Onlarda böyle bir yürek yoktur ki.

هست جمعیت به صورت در فشار
جمع معنی خواه، هین از کردگار

Topluluk, suret bakımından olursa beyhudedir. Kendine gel de Tanrı’dan mâna topluluğu iste.

نیست جمعیت ز بسیاری جسم
جسم را بر باد قائم دان چو اسم

Topluluk, bedenlerin çokluğundan meydana gelmez. Cismi de isim gibi yel üstünde duran bir şey bil!

Farelerin yüreklerinde topluluk gücü olsaydı kızıp gayrete gelirlerdi de birkaç tanesi bir araya gelir; fedai gibi aman vermeden kediyeye saldırırdı. Bir tanesi gözünü ısıtır, oyar, öbürü kulağını dişleyip yırtar, bir başkası yanını delerdi. Kedi de bu topluluktan kurtulamazdı.

Fakat farede topluluk için yürek yoktur. Kedinin sesini duydu mu aklı başından gider. Hilebaz kedinin önünde kuruyup kalır. İsterse farenin sayısı yüz bin olsun, ne çıkar? Koyun sürüsü çok olmuş, kasaba ne gam? Akıl çokluğu, uykuyu defedebilir mi? Mülkün sahibi Tanrı’dır. Topluluğu o verir, bu yüreği o ihsan eder de aslan, yaban sığırı¹⁶ sürüsüne atılır. On çatallı boynuzları olan yüz binlerce yiğit geyik aslanın saldırışına karşı âdeta yok olur.

Beyitlerdeki ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla Mevlâna’ya göre grup, topluluk veya toplum, kuru kalabalıklardan farklı bir olguyu işaretler. Bu beyitlerde yıldız ve güneş, kedi ve fare, aslan ve geyik, koyun ve kasap, akıl ve uyku metaforları aracılığıyla sayıca çokluğun, topluluğu veya toplumu ifade etmediği ortaya konulmaktadır. Topluluk, cemaat veya toplumu meydana getiren bireyler, bir mana ve ruh birliği oluştururlar. Nitekim Rûmî, yukarıdaki beyitlerde topluluğun, suret bakımından olması durumunda anlamsız olacağını; topluluğun ve toplumun bedenlerin çokluğundan meydana gelmeyeceğini belirterek bu gerçekliği teyit etmektedir¹⁷.

Mevlâna¹⁸ söz konusu hususu Mesnevî’nin başka bir yerinde şöyle dile getirmektedir:

Adları yayılmış Hârût’la Marut gibi hani. Onlar da ululanmaları yüzünden zehirli ok yediler. Onlar, mukaddes, kutlu yaratılışlarına güvendiler. Fakat su sığırının arslana güvenmesi de nedir? Onun yüz boynuzu olsa da bunlarla korunmaya bir çâre arasa, erkek arslan, gene onun boynuzunu kırar, gene onu paralar-gider. Oklu kirpi gibi bedeni boynuzlarla dopdolu olsa arslan, çâresiz, öldürecektir onu. Kasırga pek çok ağaç yıkar, fakat yeşermiş bir ota ihsanlarda bulunur. O sert yel, otun zayıflığına acımıştır; a gönül artık sen de kuvvetten dem vurma. Balta ağaç dallarının çokluğundan korkar mı hiç?

¹³ Mevlâna, *Mesnevî ve Şerhi*, IV, s.418-419.

¹⁴ Okumuş, *aynı makale*.

¹⁵ Mevlâna, *Mesnevî*, (çev. V. İzbudak, Gözden geçiren: Abdülbâki Gölpınarlı), VI, İstanbul 1991, s.241-242.

¹⁶ Mevlâna, *Mesnevî ve Şerhi*, VI, s. 462.

¹⁷ Ejder Okumuş, “Mevlâna’da Sosyolojik Okuma”, *KHUKA Kamu Hukuku Arşivi*, IX/2 (2006), s.65; Ejder Okumuş, *Sosyolojik Yansımalar*, s.123-136.

¹⁸ Mevlâna, *Mesnevî*, I, s.553-554.

Ağacı keser, biçer, paramparça eder-gider. Fakat bir ota vurmaz kendini. Neşter ancak yaraya vurulur. Odun çok olmuş, yalıtıma ne gam. Kasap, koyun sürüsünden hiç korkar mı? Manaya karşı şekil, suret, pek zayıftır; göğü baş aşağı eden, ondaki manadır...

Mesnevî'de bu ve benzeri beyitlerde toplumu toplum yapanın, mânâ etrafından toplanmak olduğu, toplumun insanların ancak biz şuuru ile bir arada bulunmaları sonucu inşa olduğu vurgulanmaktadır. Mevlâna'nın bu yaklaşımının, modern sosyolojinin toplum görüşleri, örneğin Durkheim'in toplum görüşleri ile mukayese edildiğinde¹⁹, yüzyıllarca önce ne kadar da ileri bir yaklaşım olduğu anlaşılmaktadır. Esasen Mevlâna'nın toplumun mahiyeti ve tabiatı hakkında söyledikleri bugün dahi orijinalliğini muhafaza etmektedir.

Mevlâna, yukarıdaki metinlerde esasen toplumu toplum yapan mananın maneviyatla, Allah'ın dileğiyle elde edilebileceğini söylemekte ve bu yaklaşımıyla daha başta toplumu izah ederken dini işin içine katmaktadır. “*Tanrı kudreti, ona öyle bir ordu vermiş ki tek başına bir ümmete saldırıyor*”; “*Kendine gel de Tanrı'dan mana topluluğu iste*”; “*Mülkün sahibi Tanrı'dır. Topluluğu o verir, bu yüreği o ihsan eder de...*” gibi ifadeler, onun toplumun inşasında ilahî iradenin önemine işaret ettiğini göstermektedir.

Mevlâna'nın mana toplumu, doğuştan ve tabiatı gereği toplumsal varlıklar olan insanların birlikteliği olan toplumun öz, amaç ve mana üzerine yeniden, bilinçli olarak kurulmuş türünü ifade eder. Mânâ toplumunda, toplumsal birlik, bütünleşme, dayanışma gerçekten de çok önemlidir. O nedenle Mesnevî'de bu konu üzerinde ısrarla durulur. “*Topluluk rahmettir*” hadis-i şerifini bilen, bu hadisin anlam içeriğinin farkında olan, “*topluluk güçtür*” felsefesiyle hareket eden mana bilincine sahip insanların oluşturduğu toplumda, farklı düşünce ve yaratılıştaki insanlar, tıpkı arslan, kurt ve tilkinin birlikte avlanmaya gitmeleri misali, toplumda birlikte yaşarlar²⁰.

İnsan, Toplum ve Toplumsallaşma

Mevlâna, toplumsal gerçekliğin insan için zorunlu olduğunu, ama bu zorunluluğa bilinçli olarak tâbi olmak gerektiği kanaatindedir. Bu görüşte olmasındandır ki Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî²¹, toplumsal hayatta insanların bir araya gelmeleri, buluşmaları ve tanışmalarının çok önemli olduğunu belirtmektedir:

İşte o yüceler yücesi Peygamber, bu yüzden rahipliği, dağlara çekilip tek başına kulluk etmeyi men' etti. İnsanlar birbirleriyle buluşsunlar, görüşüp tanışsunlar diye rahipliği kaldırdı; çünkü o bakış, o görüş, bahttır, devlettir, ölümsüzlük iksiridir.

Mevlâna²² bir başka yerde yalnız yaşamının, inzivaya çekilmenin, keşişliğin İslam'da olmadığını, “*Selam almak, Peygamber'in 'Müslümanlıkta keşişlik yoktur' sözünü anlatır*” başlığı altında ifade etmektedir.

Mevlâna'ya²³ göre insanın insan olması toplumsallığına bağlıdır, yani toplum hayatı yaşamak insanın aslî özelliğidir. Öyle ise benlikten geçmek ve insana sarılmak gerekir. “*Hadi şu benlikten geç, herkesle karış kaynaş. Kendinde kaldıkça habbesin, bir zerresin, fakat herkesle birleştin kaynaştın mı ummansın, madensin.*”

Haddizatında Mevlâna insanı toplumdan ayrı bir varlık olarak düşünmemektedir. Genel insan ve toplum yaklaşımlarından anlaşıldığına göre onun yaklaşımında birey, toplumsal bir varlıktır ve toplumun bir parçasıdır. Toplumun bir parçası olarak birey, bir bütün olarak toplumdan ayrı düşünülemez. Mevlâna²⁴ bunu şu şekilde ifade etmektedir: Bir şeyin cüzü küllünden ayrı olamaz ve her zaman cüz, küllü ile beraber bulunur.

¹⁹ Emile Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, (çev. F. Aydın), Ataç Yayınları, İstanbul 2005; Emile Durkheim, *Toplumsal İş bölümü*, (çev. Ö. Ozankaya), Cem Yayınları, İstanbul 2006.

²⁰ *Mesnevî ve Şerhi*, I, s.517 vd.; II, 327 vd.

²¹ *Mesnevî ve Şerhi*, VI, 399.

²² *Mesnevî ve Şerhi*, aynı eser, V, s.104.

²³ Mevlâna, *Divân-ı Kebîr*, (çev. Abdülbâki Gölpınarlı), IV, İstanbul 1957, s.231.

²⁴ Mevlâna, *Fihri Mâfih*, (çev. M. Ü. Anbarcıoğlu), İstanbul 1990, s.112.

I. Uluslararası Mevlâna Düşüncesinde Beşerî Münasebetler Sempozyumu

Mevlâna,²⁵ kuş-hoca diyalogunda kuşun diliyle yalnızlığın İslam'da yerinin olmadığını ifade etmektedir. İnsanın toplum içinde yaşamasının Peygamber'in Sünneti olduğu ve bu bakımdan da zorunlu olduğu görüşündedir. Mevlâna'ya göre toplumdan ayrılma, inzivaya çekilme, ruhbanlık, sosyalliğin ve toplum hayatının dışına çıkmak bidattir. Hz. Peygamber, İslam ümmetine toplumun dışına çıkmayı, yalnız kalmayı menetmiştir. Önemli olan toplumda kalmak, topluma katılmak ve topluma yararlı olmaktır:

Cum'a namazı kılmak, namazı cemaatle kılıp halka iyi işleri buyurmak, kötülükten kaçınmak şarttır. Sabredip kötü huyluların eziyetini çekmek, halka bulut gibi fayda vermek gerek. A babam, insanların hayırlısı, insanlara faydası dokunandır; taş değilsen taşla topaçla işin ne? Acınmış ümmete katıl; Ahmed'in sünnetini bırakma, onun buyruğuna uy...

İstedığı şey ekmek olan kişi, eşek gibidir; onunla konuşmak, rahipliğin ta kendisidir...

Halkı korumak, halka yardım etmek, düşmanla savaşmak için arslan gibi er, o vakit eminlik olmayan yere gelir, dayanır. Yolcu, düşmanla yoldaş oldu mu, yağidin erlik damarı o zaman kabarır; yiğitlik o vakit belli olur. O peygamber, kılıç peygamberi olduğundan ümmeti de saflar yaran erlerdir, yiğitlerdir. Bizim dinimize uyan savaştır, saldırıştır, İsa dinine uyansa mağaraya, dağa çekilmektir...

Kuş, işe gerçeklikle sarılmak gerek dedi; yoksa insanın dostu eksik olmaz. Dost ol da sayısız dost gör; dost olmazsan dostların olmaz, yardım da görmezsin. A temiz kişi, Şeytan kurttur, sen de Yusuf'a benziyorsun; sakın Yakub'un eteğini bırakma. Kurt, çok kere sürüden ayrılıp yalnız başına giden kuzucağızı tutar. Sünneti, topluluğu bırakan kişi, bu yırtıcı canavarlarla dolu yerde kanını dökmeyi de ne yapar? Sünnet yoldur, topluluk da yoldaşa benzer; yolsuz, yoldaşsız, darlığa düşersin²⁶.

Anlaşıldığı üzere Mevlânâ, toplum içinde, toplumla birlikte yaşamayı, toplumun dert ve problemleriyle yüzleşmeyi, sosyalleşmeyi, toplumsal varlık olma bilinciyle topluma katılarak çevre kazanmayı ve dostlar edinmeyi Sünnet olarak telakki etmektedir.

Mevlânâ,²⁷ toplumsal hayatın zorluklarla dolu olduğunu, toplumda kötü insanların hep problem olduğunu dile getirmekte ve toplumsallığın, toplumsallaşmanın, toplum içinde yaşamının dini yaşamakla aynı anlama geldiğini ifade edercesine din yolunun da tehlikelerle dolu olduğunu söylemektedir:

Din yolu, her kötü yaradılışının gideceği yol değildir; bu yüzden de tehlikelerle dopdolu bir yoldur. Bu korkulu yoldaki sınamalar, unu kepekten ayırt eden elek gibi yüreklileri yüreksizlerden ayırt eder. Mevlânâ²⁸ toplum halinde doğru bir şekilde yaşamının neşe ve mutluluğun da yolu olduğunu savunur:

Yol nasıl bir yoldur? Yolcuların ayak izleriyle dopdolu bir yol; dost nasıl dosttur? Kararlarıyla sana merdivenlik eden, aklıyla seni yücelten dost. Turalım, ihtiyata uydun da kurt sana raslamadı; topluluktaki neşeyi bulamazsın ki. Bir yolda yalnız olarak boş bir halde yol alan, yoldaşlara giderse, neşesi birken yüz olur. A yoksul, eşek bile ağır canlıyken, dostları yüzünden neşelenir, güç-kuvvet bulur. Kervandan ayrılıp yol alan eşeğe o yol, yorgunluk yüzünden yüz kat ağırlaşır. Yalnız başına o çölü, o ovayı alıncaya dek ne kadar nodullanır, ne kadar sopa yer. O eşek der ki sana: Bu sözü iyi dinle: Eşek değilsen böyle yalnız başına yola düşme. Yolu gözeterek yalnız başına hoş bir halde yol alan, şüphesiz yoldaşlarla daha hoş gider, daha güzel yol alır. Bu doğru yolda her peygamber, mucize gösterdi, yoldaşlar aradı. Duvarların yardımı olmasaydı evler, barklar dik durabilir miydi hiç? Her duvar, öteki duvarlardan ayrı olsa tavan, muallak olarak havada nasıl durur? Katiple kalem yardım etmese kağıtlara rakamlar yazılabilir mi hiç? Birisinin döşediği şu hasır, örülmemiş olsa, yel kapar, götürürverir. Tanrı, her cinsi çift yarattı; bu yüzden de sonuçlar, toplumdan belirdi...

Mevlânâ, toplumsal hayatın insan için zorunlu olduğunu, İslam Peygamberi'nin, Hıristiyanlıkta veya bazı mistik anlayış ve uygulamalarda olduğu gibi yalnızlığı, bireyleşmeyi, toplumdan uzaklaşmayı, inzivayı ifade eden rahipliği, kulluk adına dağlara çekilmeyi savunmadığını, tersine, "Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir kadından yarattık. Birbirinizle tanışmanız için

²⁵ *Mesnevî ve Şerhi*, VI, s.88-93.

²⁶ *Mesnevî ve Şerhi*, VI, s.89-90.

²⁷ *Mesnevî ve Şerhi*, VI, s.90-91.

²⁸ *Mesnevî ve Şerhi*, VI, s.91-92.

de sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O'na karşı sorumluluğunu en iyi yerine getireninizdir"²⁹ ayetini tefsir edercesine, insanlar birbirleriyle buluşsunlar, görüşüp tanışsınlar diye kaldırdığını ifade etmektedir. Bu nokta, İslam'ın toplum hayatına, kolektiviteye, birarada yaşamaya verdiği önemi ortaya koymasından önemlidir. Mevlâna sonuçta Allah'ın insanları çift yaratmasının, insanların toplum halinde yaşamasının ve inzivaya çekilmemesinin gerekçesi olarak anlamaktadır.

Mana Toplumunda Beşerî Münasebetlerde Güzel Ahlâk

Mevlâna toplumsal hayatta iletişimin temeline aslında güzel ahlâkı yerleştirir. İnsanın iletişim kurarken güzel ahlâkî ilkelere göre hareket etmesi, Mevlâna düşüncesinde mühimdir.

Mana Toplumuna Katılmak ve Destek Olmak

İnsanı görünüşte küçük alem, fakat hakikatte büyük alem olarak tasavvur eden

(پس به صورت عالم صغری توئی)

(پس به معنی عالم کبری توئی)

Mevlânâ'nın toplum anlayışında birliğin özel bir yeri vardır. Mevlâna,³⁰ "Topluluk rahmettir" hadisinden hareketle birlik halinde yaşamının, toplumdan ayrı hareket etmemenin, insanlar için ilahî bir rahmet olduğunu ve böylece toplumsal birlik ve bütünleşmenin önemini ortaya koymaya çalışır. O, örneğin gerek fare ile kurbağanın dostluk hikayesini³¹, gerekse aslan, kurt ve tilkinin avlanma hikayesini³² anlatırken, daha baştan bu hadisi zikretmektedir.

Mevlâna Fîhi Mâfih'de evlenmenin önemi üzerinde dururken de yukarıdaki hadisi getirmekte ve topluluğun insan için çok anlamlı olduğunu izah etmeye gayret etmektedir:

İslam dininde evlenmeme, keşişlik yoktur. Topluluk rahmettir. Mustafa (sav) topluluk meydana getirmeye çalıştı. Çünkü ruhların topluluğunun çok büyük eserleri vardır. İnsan tek ve yalnızken bu eser hasıl olmaz. Mescidleri yapmanın sırrı, mahalle halkının orada toplanması, Allah'ın rahmeti ve [elde edilecek faydanın] artmasıdır. (...) Camiyi şehir halkının toplanması için yapmışlardır. Kâbe'yi ziyaret etmeği de dünyadaki insanların çoğunun, birçok şehirlerden ve iklim bölgelerinden gelip orada toplanmaları için vacip kıldılar³³.

Burada Mevlâna, toplumun, toplumsallığın temeline evlenmeyi ve dolayısıyla aileyi yerleştirmektedir. Mevlâna'nın toplumun varlığının devamını evlilikle izah etmesi, orijinal bir yaklaşım olarak görülebilir. İnsanın tek başına yaşayamayacağı ve bir eser hasıl edemeyeceği vurgusu, insan için toplumun hayatîliğini ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir. Bu yaklaşım gerek Batı'da gerekse İslam dünyasında bazı ünlü düşünür ve bilim adamlarının görüşlerini önceleyen bir yaklaşımdır. Örneğin İbn Haldun ve J. J. Rouesseau'nun toplum yaklaşımları açısından durum böyledir.

Mevlâna tarafından câminin "tamamen" "sosyolojik" yorumu, oldukça dikkat çekicidir. O, mescitlerle mahalle birlikteliğinden cami ile şehir birliğine, oradan da Kâbe ile evrensel birlikteliğe geçmekte ve böylece ibadet yerlerinin sosyal anlamını ortaya koymaktadır. Esasen Mevlâna, bu yaklaşımıyla ibadet yerlerini "sosyolojik" temelde anlamlandırmakta, toplumsal hayat için onların çok önemli olduğunu göstermektedir.

Topluluğun rahmet oluşunu evlilik, aile, mahalle, cami ve Kâbe çerçevesinde izah etmesi, Mevlâna'nın aileyi, toplumsal hayatın zorunluluğunu, cami ve Kâbe'yi toplumsal hayatın, biraraya gelmenin gereği olarak ele alması, din-toplum ilişkileri açısından dikkate değer bir yaklaşım olarak görülmektedir.

Başka bir yerde Mevlâna³⁴ topluma bilinçli olarak katılımın insan için ne kadar önemli ve işlevsel olduğunu ortaya koymaktadır:

²⁹ Hucurat 49/9-13.

³⁰ *Mesnevî ve Şerhi*, IV, s.85.

³¹ *Mesnevî ve Şerhi*, IV, s.407 vd.

³² <http://www.yesilyol.net>.

³³ s. 100-101.

³⁴ *Mesnevî*, II, s.165.

I. Uluslararası Mevlâna Düşüncesinde Beşerî Münasebetler Sempozyumu

Sözün hülâsası şu: Topluluğa dost ol... Zira kalabalık ve kervan halkının çokluğu, yol vurucuların belini kırar, onları kahreder.

Bu beyitte Mevlâna birlik olmanın, birliğe katkı sunmanın insan için çok mühim olduğunu vurgulamakta; bu yaklaşımıyla topluma katılmanın ve destek olmanın, insanı koruyacağına, güçlü kılacağına işaret etmektedir.

Mevlâna için³⁵ toplumda birlik halinde olmak, son derece önemlidir

Dostlar, dostlar! Birbirinizden ayrılmayın! Başınızdaki kaçamak heveslerini atın! Mademki hepiniz birsiniz, ikilik havası çalmayın. Vefa sultanı emrediyor: Vefasızlık etmeyin! Cemaatten bir an bile ayrılmanın şeytanın hilesinden ibaret olduğu görüşünde olan Mevlâna,³⁶ topluluktan ayrılmanın çok tehlikeli bir şey olduğunu kurt-kuzu metaforuyla anlatmaya çalışır. Mevlâna'nın yaklaşımında³⁷.

Kurt, çok kere sürüden ayrılıp yalnız başına giden kuzucağızı tutup yakalar. Sünneti, topluluğu bırakan kişi, bu yırtıcı canavarlarla dolu yerde kendi kanını dökmez de ne yapar? Sünnet yoldur, topluluk da yoldaşa benzer; yolsuz, yoldaşsız, darlığa düşersin.

Mevlâna, aynı yerde buradaki kurdun şeytan olduğunu da belirterek topluluktan ayrılmanın tehlike boyutlarına dikkat çeker.

Meşhur Osmanlı düşünürlerinden Kınalızâde Alî Efendi³⁸, Mevlâna'nın toplum yaklaşımından hareketle insanların bir araya gelerek yaşamalarının zorunlu olduğu üzerinde durmaktadır:

Bilindiği gibi insan uzuvlarından bazıları âmirdir, bazıları da âmir uzva bağlıdır. Meselâ: Ciğer, insan ruhunun canlı kalmasında kalbe muhtaçtır. Kalp de tabîi ruhla ciğere muhtaçtır. İkisi de şahsın rûhu ve his kuvveti bulmak da dimağa, dimağın canlılığının korunmasında da kalp ve ciğere muhtaçtır. Bunun gibi insanların bazıları reis (idareci), bazıları da idare edilendir. Bazıları bazısından istifade eder. Her biri bir yönden birbirlerine muhtaçtırlar. Bu duruma göre insanların kendi cinsleri ile bir arada yaşamaları, birbirlerine yardımda bulunmaları zarurîdir.

Mesnevî:

İnsanoğlu birbirlerinin uzuvlarıdır.
Çünkü hepsi aynı cevherden yaratılmışlardır.
Eğer uzuvlardan biri hastalanırsa,
Diğer uzuvlarda huzur ve rahat kalmaz...

.....

İnsanlardan ayrılıp, dağ başlarında ve mağaralarda yaşayanlar, bunu dindarlık ve insanlık kemali zannedenler vardır...

Mevlâna³⁹, Müminlerin kardeşliği konusuna da ayrı bir önem vermektedir. “*İnananlar kardeştir*” ve “*Bilginler bir tek adamdır sanki*” sözlerini anlatış; hele Davud’la Süleyman ve başka peygamberler, selam onlara, birdir; onların birini inkar edersen hiçbir peygambere inancın doğru olmaz; bu da birlik belirtisidir; hani bin evden birini yıktın mı, hepsi de yıkılır gider; bir tek duvar bile ayakta kalmaz; çünkü “*Onların aralarından hiçbirini ayırt edemeyiz.*” başlığı altında İslam kardeşliği konusunu öküz, eşek, kurt, aslan, güneş, arı ve benzerlerinden hareketle işlemektedir.

Esasen Mevlâna'nın topluluk vurgusu, onun tevhid anlayışıyla paralellik arz etmektedir. Birlik, her şeyden önce gelir. Tevhidî birliktelik, sadece Allah'ın birliğini değil, sosyal birliği de ifade eder. İslâm, tevhid inancıyla iman planında Allah'ın birliğine, Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına inanmayı getirirken sosyal planda hem kurumları arasında anlamlı bir bütünleşme olan sosyal bir yapı meydana getirmekte, hem de bireyleri böyle bir sosyal yapının gerektirdiği rolleri icra etmeye

³⁵ Mevlâna, *Rubailer*, (çev. M. N. Gençosman), İstanbul 1988, s.131.

³⁶ *Mesnevî*, II, s.166.

³⁷ *Mesnevî ve Şerhi*, s.90.

³⁸ Kınalızâde Ali Efendi, *Devlet ve Aile Ahlakı*, (haz. A. Kahraman), İstanbul (tarihsiz), s.137.

³⁹ *Mesnevî ve Şerhi*, IV, s.67-72.

hazırlamaktadır⁴⁰. Böylece birey-toplum ilişkisi de denge temelinde sağlanmış olmaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla Mevlâna'nın yaklaşımında birey ve toplum aynı bütünü değişik boyuttaki görünüşleri olarak kabul edilmektedir⁴¹.

Mevlâna'nın mana toplumu rahmet toplumdur. Ona göre her ne kadar yaratılışı gereği insan toplumsal bir varlık ve toplum hayatı yaşamak zorunda olan bir varlık olsa da toplum içinde bilinçli olarak yaşamalı, toplum bilincine, dayanışma bilincine, biz şuuruna sahip olmalı; var olan toplumu mânâ temelinde yeniden kurmalıdır. Bu şekilde mânâ üzere kurulan, inşa, ikame ve idame olunan toplum, rahmetle, bereketle, kardeşlik içinde, dayanışma ve paylaşma temelinde yaşar, bireylerini mutlu kılar.

Mevlâna'nın topluma katılmayı, toplulukla birlikte hareket etmeyi, cemaatle olmayı, Müslümanın önemli ve temel bir görevi olduğu kanaati taşıdığı söylenebilir. Mektubât'ta Mevlâna⁴² yukarıdaki gibi toplumu rahmet olarak görür ve ona bağlanmanın çok hayati olduğunu savunur. Ona göre Allah'ın hazinesinde bol ganimet ve rızıklar var, ama onları tek başına elde etmek, rahmet olan topluluğa katılmadan onlardan yararlanmak mümkün değildir. Azap olan ayrılığa tabi olanlar, yalnız kalanlar olup o rahmetten, o rızıklardan gereğince faydalanamaz, nasiplenemezler. İyi arkadaş edinmek, iyi bir komşu tutmak ve dolayısıyla iyi insanlarla birlikte hareket etmek elzemdir. “*Topluluk rahmettir.*” sözü, bir benzetme, bir metafor değil, gerçeğin ta kendisidir.

Beşerî Münasebetlerde Ayrıştırıcı Değil, Birleştirici Olmak

Mevlâna'nın beşerî münasebetler anlayışında insanların ayrıştırıcı değil, birleştirici olmaları önemlidir. Yukarıda verilen bilgi ve açıklamaların gösterdiği üzere Mevlâna'nın toplumsal görüşünde toplumsal birlik ve bütünlük ve buna bağlı olarak da insanlara barışçıl ve hoşgörüle yaklaşmak gerçekten son derece mühimdir. O nedenle Mesnevî'de bu konu üzerinde ısrarla durur. Örneğin Mescid-i Dirarcıların amacının toplumu bölmek olduğunu söyler⁴³. Ama çok ilginçtir ki, farklı düşünce ve yaratılıştaki insanların da tıpkı arslan, kurt ve tilkinin birlikte avlanmaya gitmeleri misali, toplumda birlikte yaşamaları gerektiğini, yukarıda da belirtilen “*Topluluk rahmettir*” hadisiyle izah etmeye çalışır⁴⁴.

Mevlâna'nın toplum düşüncesinde birlik olmak, insanların huzur ve mutluluğu ile toplumsal hayatın sağlıklı olması açısından elzemdir⁴⁵.

İnsanların Dayanışma İçinde Olmasının Önemi

Celâleddîn-i Rûmî'nin mânâ toplumunda dayanışma, hayati derecede mühimdir. Mana toplumu dayanışmaya dayalı bir toplumdur. Dayanışmanın ve paylaşmanın, yardımlaşma ve isarın zayıf olduğu bir toplum, rahmet ve mânâ toplumu olamaz. Dayanışmanın olmadığı bir toplum, anlama dayalı, mânâ üzerine kurulu, bireylerinin belli bir öze ve amaca yönelip meydana getirdikleri, ortak bilinç, duygu ve inançları paylaştıkları güçlü bir toplum değildir.

Mevlâna dayanışmanın en önemli göstergesinin topluma katılmak ve destek olmak olduğu görüşündedir:

Sözün hülâsası şu: Topluluğa dost ol... Zira kalabalık ve kervan halkının çokluğu, yol vurucuların belini kırar, onları kahreder⁴⁶.

Bu beyitte Mevlâna dayanışma içinde bulunmanın insan için çok mühim olduğunu belirtmektedir⁴⁷.

⁴⁰ A. Kurtkan Bilgiseven, *Din Sosyolojisi*, İstanbul 1985, s.312.

⁴¹ Ejder Okumuş, *Mevlâna'da Sosyolojik Okuma*, s.66-67.

⁴² Mevlâna Celâleddin, *Mektuplar*, (çev. ve haz. Abdülbâki Gölpınarlı), İstanbul 1963, s.8-10.

⁴³ *Mesnevî ve Şerhi*, II, s.408 vd.

⁴⁴ *Mesnevî ve Şerhi*, I, s.517.

⁴⁵ Mevlâna, *Rubailer*, s.131 vd.

⁴⁶ Mevlâna, *Mesnevî*, II, s.165.

⁴⁷ Mustafa Tekin, *Mevlâna Pergelinde Toplum*, Konya 2005, s.64.

Beşerî Münasebetlerde İnsanî Yaklaşım

Mevlâna'ya göre insanı sevmek Allah'ı sevmenin bir gereğidir. Bundan dolayı Mevlâna, insanlara yaklaşımda, onlarla münasebet kurmada, insan olmaya önem verir. İnsanların yaradılıştan iyi olduğunu, kötülüklerin arazi olduğunu savunan Mevlâna, insanlara sırf insan olmaları hasebiyle iyilikle yaklaşmak gerektiği görüşündedir. Bir kişinin başkalarında kusur aramasının kendisinde kusur araması demek olduğu kanaatini taşıyan Mevlâna, öncelikle bireyin kendisindeki olumsuz huy ve davranışlardan arınmasının gerekliliği üzerinde durmaktadır.

Mevlâna'ya göre dostluk, paraya pula değil ruha, duyguya dayanmalıdır. Altın dolu kese de altın kâse de dünya ehlinindir. Kadırbilirlik, samimiyet, sevgi, şefkat gibi manevi duygular ise gönül ehlinindir. Gönül kırmanın Allah'ı incitmek olduğu anlayışını hayat tarzı hâline getiren Mevlâna, denilebilir ki beşerî münasebetlerde insanî yaklaşımı esas almaktadır⁴⁸.

Mevlâna⁴⁹ yalnız dostlarını, dindarları ve Müslümanları değil insan olmaları nedeniyle her dinden, her ideolojiden, her toplumsal statüden kişileri insan olmaları itibarıyla bir görmekte, hatta toplumun dışladığı ve kötü diye damgaladığı isimleri de Hak nazarı ile diriltmeye ve düzeltmeye çalışmaktadır.

Mevlâna'nın insani yaklaşımında toplumsal münasebetlerde muhatap kişiyi her şeyden önce insan olarak görüp ona iyilikle yönelmek, onunla iyilik temelinde iletişim kurmak, onda bir yanlış gördüğünde de kendi yanlışının aksi olarak kabul etmek söz konusudur. Bu son nokta, Mevlâna'nın beşerî münasebetlere bakışında belirleyicidir. Nitekim bu bağlamda şöyle demektedir:

آدمُ اسطرلاب اوصاف علوست
وصف آدم مظهر آیات اوست
İnsan, yücelik vasıflarının usturlabıdır
İnsanın vasfı O'nun ayetlerinin mazharıdır.
هر چه در وی مینماید، عکس اوست
همچو عکس ماه اندر آب جوست
İnsanda ne görünürse, onun aksidir
Ayın dere suyundaki yansıması gibi⁵⁰.

Beşerî Münasebetlerde Sevgi

Toplumsal ilişkilerde insanların birbirleriyle iyi ilişkiler kurmalarında sevgiyle yaklaşmak önemli bir rol oynar. Mevlâna, sevginin insanın hayvandan farklı temel bir boyutudur:

Böyle bir hassa ancak Âdemoğlundadır. Çünkü insanda muhabbet vardır. Hayvanın muhabbeti azdır ve bu da onun nâkıs olmasından ileri gelmiştir⁵¹.

Mevlâna, sevginin, sevgiyle yaklaşmanın en tehlikeli, en sorunlu kimseleri bile yumuşatacağını ve iyi davranmaya sevkedeceğini bir arslan hikayesiyle şöyle anlatmaktadır:

Hani, dünyânın bucaklarına bir arslanın ünü yayılmıştı. Halk o arslanı görüp meraktan kurtulmak için uzak yollardan o ormana yöneldi. Konaklar aşır o ormana vardılar, arslanı uzaktan görünce öylece kalakaldılar, ileriye bir adım bile atamadılar. Bu arslanı görme sevdasıyla bu kadar yol aştınız; bu arslanın bir huyu vardı: Kim, yüreklice yanına varırsa sevgiyle elini uzatır, okşar onu; hiçbir ziyan vermez ona, fakat ondan biri ürker-korkarsa arslan, kızar ona; hattâ böylelerin kimisine, benim hakkımda ne de kötü bir sanısı var diye saldırır da bunca adım attınız, yüz yıllık yol aştınız; şimdi arslana yaklaştığınız halde bu durmak da ne? Bir adım ileri atıverin dediler. Fakat kimsede o yürek yoktu ki ileriye bir adım atılsın. Bütün o adımları attık ya dediler, hepsi de kolaydı; fakat buradan ileriye bir adım bile atamıyoruz⁵².

⁴⁸ Kadir Özköse, "Mevlâna Celâleddin-i Rûmî'nin Düşünce Dünyası", *Tasavvuf İlim ve Akademik Araştırma Dergisi*, S.20 (2007), s.87.

⁴⁹ *Mesnevî ve Şerhi*.

⁵⁰ *Mesnevî ve Şerhi*, 6/471.

⁵¹ Mevlâna, *Mesnevî ve Şerhi*.

⁵² *Fîhi Mâ-fih*.

Beşerî Münasebetlerde Saygı

Toplumsal hayatta beşerî münasebetlerde saygı, insanların birbirlerini anlamalarında ve sağlıklı değerlendirmelerinde ve dolayısıyla sağlıklı ilişki geliştirmelerinde çok etkilidir.

Beşerî Münasebetlerde Yıkıcı Değil, Yapıcı Olmak

Mevlâna⁵³ düşüncesinde ve toplum teorisinde insanın etkileşim içinde olduğu insanlara yapıcı yaklaşması, kötü gözle ve kötülükle değil, iyi gözle ve iyilikle bakması, özellikle toplumun birliğini korumada ve sağlıklı ve barışçıl bir toplumsal yapı kurmada etkili olur.

İnsanlarla Anlayacakları Dille Konuşmak

Beşerî münasebetlerin sağlıklı olması, saygı ve sevgi üzerine kurulması, sağlıklı ve anlamlı iletişimle mümkündür. Bunun da en iyi yolu insanların birbirleriyle anlayacakları dille konuşmalarıdır. Mevlâna, insanlarla akıllarının ereceği, yani anlayacakları şekilde, anlayabilecekleri dil ile, söyneni nasıl anlayacaklarını düşünerek konuşmak ve iletişim kurmak gerektiği kanaatindedir. Bu kanaatini *Fîhi Mâfih*'te Fasil 8'de (2004) şöyle ifade etmektedir:

(...) söylenen söz, ancak dinleyenin bundan çıkaracağı mânayı talep etmesi nispetinde zahir olur. Dinleyen, hamur yoğuranın önündeki un gibidir. Söz de suya benzer. Una, kendisine elverişli olacak ölçüde su katarlar.

Şiir:

Gözüm başkasına bakıyor, ben ne yapayım? Kendi kendinden şikâyet et ki gözümün nuru sensin.

Bu söz ve şiiri şöyle anlamak da mümkündür:

Ne kadar söylersen söyle ne kadar bilersen bil, bütün söylediklerin karşıdakinin anlayabildiği kadardır. Mevlâna, insanların anlayacakları düzeye uygun olarak konuşmanın hem toplumsal ilişkilerde insanların birbirlerini doğru anlamaları ve birbirleriyle sağlıklı iletişim kurmaları hem de İlahî hakikatleri yalanlamamaları için önemli olduğu görüşündedir:

چونکہ با کودک سروکارم فتاد

هم زبان کودکان باید گشاد

(Çünkü bâ kûdek serukârem fütâd

Hem zebân-i kûdekân bâyed güşâd).

Çocuklarla konuşmaya mecbur kalınca, onlarla aynı dille konuşmalıdır⁵⁴.

Mevlâna, iletişimde birbirini anlamamanın önemi bağlamında dört ayrı dile mensup kişinin söyledikleriyle aynı şeyi kast etmelerine rağmen kavga etmeleri hikayesini zikretmesi oldukça önemlidir. Mevlâna⁵⁵ "*Birbirlerinin dediğini anlamayan dört kişinin üzüm için kavgaya tutuşmaları*" başlığı altında şöyle demektedir:

Adamın biri, dört kişiye bir dirhem verdi, Adamlardan birisi "Ben bu parayı 'engûr'a vereceğim" dedi. Öbürü Araptı, Lâ dedi, "Ben 'İnep' isterim herif, engûr istemem." Üçüncü Türk'tü, 'Bu para benim' dedi, 'Ben inep istemem, üzüm isterim.' Dördüncüde Rum'du, dedi ki: 'Bırak bu lâfları, biz İstafil isteriz.' Derken savaşa başladılar. Çünkü adların sırrından gafildiler. Ahmaklıktan birbirlerini yumruklamaya koyuldular. Bilgisizlikle dolu, bilgiden boş adamlardı bunlar. Sır sahibi, yüzlerce dil bilir, kadri yüce birisi orada olsaydı, onları uzlaştırdı"

Vefa

Mevlâna beşerî münasebetlerde vefanın önemli olduğu görüşündedir. *Mesnevi*'ye bir bütün olarak bakılırsa, vefa ve vefalı insanın Mevlâna düşüncesinde mühim bir yer tuttuğu görülür. Mevlâna vefasızlarla görüşmemeyi tavsiye eder. Mevlâna'ya göre iyi insanlar vefalı, kötüler ise vefasızdırlar⁵⁶.

⁵³ *Mesnevi ve Şerhi*, V, s. 324-326 vd.

⁵⁴ Mevlâna Celâleddin Rûmî, *Mesnevi*, (çev. ve şerheden: Tâhiru'l-Mevlevî), IV/2 (1973), s. 633.

⁵⁵ Mevlâna, *Mesnevi ve Şerhi*, II, s.3681 vd.

⁵⁶ *Mesnevi ve Şerhi* ; Mevlâna, *Mecalis-i Seb'a*, (çev. ve haz. Abdülbâki Gölpınarlı), 2019b.

Mevlâna için⁵⁷ toplumda birlik halinde olmanın yolu da vefalı olmaktan geçer:

Dostlar, dostlar! Birbirinizden ayrılmayın! Başınızdan kaçamak heveslerini atın! Mademki hepimiz birsiniz, ikilik havası çalmayın. Vefa sultanı emrediyor: Vefasızlık etmeyin!

Doğruluk

Mevlâna'ya göre beşerî münasebetler, doğruluk üzerinden geliştirilir. İnsanlara karşı yalan, hile ve kötülükle değil, doğruluk ve dürüstlikle yaklaşmak gerek. Mevlâna'nın beşerî münasebetler yaklaşımında aldatmamak, hıyanet etmemek, dürüst olmak esastır. Dolayısıyla yalancılara, aldatanlara, hıyanet içinde olanlara karşı dikkatli olmak lazımdır.

Anlayışlı Olmak

Mevlâna, beşerî münasebetlerde insanların birbirlerini anlayışla karşılamalarının mühim olduğu görüşündedir. Nitekim insanlara karşı anlayışlı olmayı, hoşgörülü ve geniş olmayı, aynı inancı paylaşanların birbirleriyle münasebetlerinde anlayışlı olmaları üzerinden şöyle anlatmaktadır:

Kim bu düşünceye düşer, ah ne haldeyim, neden böyle yapıyorum derse bu, dostluk ve yardıma uğrayış delilidir. "*Azarlayış kaldıkça sevgi de vardır*" derler. Çünkü dostlar azarlanır, yabancılar azarlanmaz. Amma azarlayışta da fark var. İnsanı dertlendiren, müteessir eden, akıllandıran azar, sevgiye, yardıma delildir. İnsana dert vermeyen, geçip giden azar, sevgiye delil olamaz. Hani tozu gitsin diye halıyı döverler ya, akıllılar buna azar demezler. Fakat baba çocuğunu, adam sevdiğini döverse buna azar derler; sevgi delili, böyle bir vakitte meydana çıkar. Şu hâlde madem ki kendinde bir dert, bir pişmanlık görüyorsun; bil ki bu, Tanrının yardımına, sevgisine delildir. Kardeşinde bir ayıp görüyorsan o ayıp, sendedir de onda görüyorsun. Dünya aynaya benzer. Kendini onda görüyorsun sen. Çünkü "*inanın, inananın aynasıdır.*" O aybı kendinden gidermeye bak. Çünkü ondan incindiğin zaman, kendinden inciniyorsun demektir. Dedi ki: Bir fili, su için diye bir su kaynağına götürdüler. Fil, kendini suda görüyor, başka bir fil var sanıyor, ürküyordu. Bilmiyordu ki kendinden ürkmektedir. Zulüm ediş, kin güdüş, hasret, hırs, insafsızlık, ululuk gibi bütün kötü huylar, sende oldu mu incinmezsin. Fakat bunları bir başkasında gördün mü ürkersin, incinirsin. Bil ki kendinden ürkmeyin, kendinden incinmeyin. İnsan, kendi kelliğinden, kendindeki çibandan iğrenmez; yaralı elini yemeğe sokar, parmağını yalar, gönlüne hiç de tiksinti gelmez. Fakat bir başkasında küçücük bir çiban, yahut azıcık bir yara görse onun yediği yemekten tiksindir, o yemek, içine sinmez. İşte kötü huylar da kelliçiklere, çibanlara benzer. İnsan, bunlar kendisinde oldu mu incinmez; fakat bir başkasında bu huyların pek azını bile görse ondan incinir, tiksindir. Sen ondan ürküyor, kaçırıyorsun ya, o da senden ürker, incinirse mâzur gör; senin incinişin de onun için bir özürdür; çünkü sen onu görünce inciniyorsun ya, o da aynı şeyi görüyor da senden inciniyor. "*İnanın, inananın aynasıdır*" dedi, "*kâfir, kâfirin aynasıdır*" demedi. Amma bu, kâfirin aynası yok demek değildir; onun da aynası vardır amma aynasından haberi yoktur⁵⁸.

Sonuç

Mevlâna, toplumsal hayatta insanlar arasındaki münasebetlerde insanî boyutu ve genel ahlâkî ilkeleri esas almıştır. Bu çerçevede denilebilir ki Mevlâna, beşerî münasebetlerde adab-ı muaşeret kurallarına uygun davranmayı, sevgi saygı temelinde hareket etmeyi, ayrıştırıcı değil, birleştirici olmayı, toplumla bütünleşmeyi, yapıcı davranmayı, nezaketi, anlamlı iletişimi, yani anlaşılacak şekilde konuşmayı, merhametli olmayı, adalet ilkelerine göre yaklaşmayı, haset etmemeyi, barışı, hoşgörülü olmayı, ayrımcılık yapmamayı, kardeşliği ve dolayısıyla kardeşçe hareket etmeyi, dedikoduya meydan vermemeyi, yalan ve iftiraya başvurmamayı, kin ve nefret beslememeyi, bencillikten kaçınmayı, özverili olmayı, yardımseverliği, paylaşımcılığı, cömertliği, infak etmeyi, iyilik yapmayı vd. gerekli görmekte ve önermektedir.

Son tahlilde denilebilir ki Mevlâna, toplumu bilinçli toplum olarak birlik halinde tutmak için değeri çok yüksek olan insana yaraşır bir şekilde beşerî münasebetlerde adabı muaşeret kurallarına uymak gerektiğini savunmaktadır.

⁵⁷ Mevlâna, *Rubailer*, s.131.

⁵⁸ *Fîhi Mâ-fih*.

Kaynakça

- Kınalızâde Ali Efendi, *Devlet ve Aile Ahlâkı*, (haz. A. Kahraman), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul.
- BAYKAN, Erdal, *Düşünceye Gelmeyen Tanrı Sorunu ve Mevlâna*, Bilge Adam Yayınları Van 2005.
- BİLGİSEVEN, A. Kurtkan, *Din Sosyolojisi*, Filiz Yayınları, İstanbul 1985.
- BİLGİSEVEN, A. Kurtkan, *Genel Sosyoloji*, Divan Yayınları, (3. Baskı), İstanbul 1986.
- ÇELEBİ, Nilgün, *Sosyoloji ve Metodoloji Yazıları*, Anı Yayınları, Ankara 2001.
- DRAZ, M. Abdullah, *İslâm'ın İnsana Verdiği Değer*, (çev. Nureddin Demir), Kayıhan Yayınları, İstanbul 1983.
- DURKHEIM, Emile, *Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri*, (çev. F. Aydın), Ataç Yayınları, İstanbul 2005.
- DURKHEIM, Emile, *Toplumsal İş bölümü*, (çev. Ö. Ozankaya), Cem Yayınları, İstanbul 2006.
- KARAIŞMAİLOĞLU, Adnan, *Mevlâna'nın Gözüyle İnsan ve Toplum*, Akçağ Yayınları, (2. Baskı), Ankara 2011.
- Mevlâna, Divân-ı Kebîr, (çev. Abdülbâki Gölpınarlı), İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1957.
- Mevlâna Celâleddîn, Mektuplar, (çev. ve haz. Abdülbâki Gölpınarlı), İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1963.
- Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî, Mesnevi, (çev. ve şerheden: Tâhiru'l-Mevlevî), Selâm Yayınları IV, Konya 1973.
- Mevlâna, Mesnevî ve Şerhi, I-VI, (çev. ve şerheden: Abdülbâki Gölpınarlı), MEGSB, İstanbul 1985.
- Mevlâna, *Rubailer*, (çev. M. N. Gençosman), MEGSB, İstanbul 1988.
- Mevlâna, *Fihî Mâfih*, (çev. M. Ü. Anbarcıoğlu), MEGSB, İstanbul 1990.
- Mevlâna, Mesnevî, (çev. V. İzbudak; gözden geçiren: Abdülbâki Gölpınarlı), MEGSB İstanbul 1991.
- Mevlâna, *Mesnevî*. http://www.yesilyol.net/modules.php?name=mesnevi&op=content_&tid=5&query=topluluk. (Erişim: 24.03.2006).
- Mevlâna, *Fihî Mâ-fih*, (çev. ve Haz. Abdülbâki Gölpınarlı), <http://dosyalar.semazen.net/fihimafih.pdf> (Erişim: 08.12.2019).
- Mevlâna, *Mecalis-i Seb'a*, (çev. ve Haz. Abdülbâki Gölpınarlı), <http://dosyalar.semazen.net/fihimafih.pdf> (Erişim: 08.12.2019).
- OKUMUŞ, Ejder, "Mevlâna`da Sosyolojik Okuma", *KHUKA Kamu Hukuku Arşivi*, IX/2 (2006), s. 63-70.
- OKUMUŞ, Ejder, "Mevlâna'da Din-Toplum İlişkileri", *Uluslararası Mevlâna ve Mevlevilik Sempozyumu*, 26-28 Ekim, Şanlıurfa 2017.
- OKUMUŞ, Ejder, "13. Yüzyıldan 21. Yüzyıla: Mevlâna'nın Mânâ Toplumundan Çağdaş Topluma Sosyolojik Yansımalar", *Marife*, XIV/2 (2014), s.123-136.
- ÖZKÖSE, Kadir, "Mevlâna Celâleddin-i Rûmî'nin Düşünce Dünyası", *Tasavvuf İlim ve Akademik Araştırma Dergisi*, S.20 (2007), s. 79-92.
- ÖZYURT, Cevat, "Durkheim Sosyolojisinde Ahlâkî Kontrol Sorunu", *Değerler Eğitimi Dergisi*, V/13 (2007), s.95-121.
- TEKİN, Mustafa, *Mevlâna Pergelinde Toplum*, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür, Konya 2005.